

**Somogy vármegye bűnüldözési tapasztalatai a kiegyezéstől az első világháborúig.**

A kiegyezés alapvetően változtatott az ország közbiztonsági viszonyain.<sup>1</sup> Magyarország területéről kivonták a császári zsandárságot, mellyel a centralizált szervezet helyébe ismét a vármegyék önálló szervezeti léptek.<sup>2</sup> A vármegyei pandúrság tevékenysége Somogy vármegyében gyakorlatilag egyáltalán nem dokumentált, annak kihatásai érhetők csak tetten a különböző szintű közigazgatási jelentésekben.<sup>3</sup> A Magyar Királyi Csendőrség felállításával ismételtlen és már véglegesen kikerült a vármegyék kezéből a közbiztonság megóvására hivatott testület irányítása.<sup>4</sup> A pandúroktól a közbiztonsági feladatokat egységes szervezettel és központi irányítással működő testület vette át, mely az első pillanattól kezdve „elszámolt” feladatai teljesítésével.<sup>5</sup> Tevékenysége pontosan nyomon követhető a vizsgált időszakban.

Somogy vármegyében a pandúrság 1867. május 1-ével kezdte meg újra működését.<sup>6</sup> A központosított szervezetű és vezetésű császári zsandárság komoly űrt hagyott maga után.<sup>7</sup> Nem tűnt azonban el nyomtalanul, hiszen egy, a mai napig is működő szervezeti egységet hagyott örökül: az őrs intézményét, melyet a pandúrok is átvettek. Ezen szervezeti elemet alkalmazta a Magyar Királyi Csendőrség, a Magyar Népköztársaság-, majd a Magyar Köztársaság rendőrsége is.

A levéltári források nem kényeztetik el a kutatót ezen időszak statisztikai adataival, a közbiztonsági viszonyok alakulására alapvetően a történeteket leíró dokumentumokból vonhatók le következtetések.

Somogy vármegye tekintetében beszédesek a vármegye alispánjának „évnegyedes jelentései”, melyek periodikusan – korabeli szóhasználatával élve – a közbátorság romlásáról és tarthatatlan helyzetéről szólnak.

CSÉPÁN Antal, Somogy vármegye első alispánja az 1868. szeptember 2-ai keltezésű jelentésében katonai erő rendfenntartási célzatú igénybe vételéről írt.<sup>8</sup>

Érdekes, hogy míg a pandúrok ugyan a vármegye alárendeltségébe tartoztak, azonban bizonyos tekintetben a Belügyminisztérium is diszponált felettük, néha a vármegyék igényeivel ellentétesen.<sup>9</sup> Kiváló példa erre a pandúrság fegyverzetének változtatása 1871-ben. Somogy vármegye vezetése duplacsövű, hátultöltős fegyverek rendszeresítését terjesztette elő, mivel ez a típusú fegyver söréttel töltve a Somogyi erdőségekben – ahol sűrű aljnövényzet volt – a tapasztalatok alapján jobban használható volt, mint az egylövetű, golyós fegyverzet. A minisztérium mégis az utóbbit írta elő. Nem számított az sem, hogy az elfogott bűnözők fegyverzete ugyancsak duplacsövű, hátultöltős, sörétes fegyver volt.<sup>10</sup>

Az 1872–1874. évek közötti időszakra a közbiztonsági viszonyok normalizálódtak a vármegyében, mivel a negyedéves alispáni jelentések kisebb eltérésekkel az alábbiakat tartalmazzák: „*Személy és vagyonbiztonság a megyébe tűrhető lábon áll*”<sup>11</sup>

A vármegyei királyi ügyész a főispán kérésére összefoglalta az 1875. év közbiztonsági helyzetét. Összefoglalásában jónak értékelte a vármegye közbiztonságát.<sup>12</sup>

Somogyban – a vármegye vezetésének merev elzárkózása miatt – az ország más megyéihez képest jóval később állították fel a csendbiztosai hivatalt.

A somogyi csendbiztosai hivatal felállítása a boszniai háborúnak volt köszönhető, melynek során a vármegyét szállítási teendők végrehajtására kötelezték, mintegy 200 szekér kiállításával.

A feladatot valakinek meg kellett szervezni, irányítani és kísérnie is a háborús területre. Mivel a vármegyei vezetés nem talált maga között erre alkalmas embert, döntöttek a hivatal felállítása mellett és élére – több jelentkező közül – PEÉR Mátyás tartalékkormányú főhadnagyot, mint főcsendbiztosot választották, aki 1878. július 24-től 1883. július 12-ig töltötte be ezt a hivatalt. Ezt követően főhadnagyi ranggal átkerült a Magyar Királyi Csendőrség állományába, ahol 1887. május 1-i nyugdíjba helyezéséig szolgált.

Az 1881/III. tc.<sup>13</sup> megjelenése – csakúgy, mint 1850-ben a somogyi császári zsandárság megszervezése – a jövőjüket illetően teljes bizonytalanságba taszította a pandúrokat.

A pandúrság intézménye 1883. december 31-ével szűnt meg a vármegyében,<sup>14</sup> közülük a csendőrség állományába – a vármegye főcsendbiztosán kívül – senkit sem vettek át.

Az elbocsátott pandúrok az államtól végkielégítést sem kaptak.<sup>15</sup> A vármegye utolsó juttatásként kéthavi bérüket utalta ki részükre, mellyel a pandúrság Somogy vármegyei fennállásának 117 éves története végére került pont.<sup>16</sup>

Somogy vármegyében a Magyar Királyi Csendőrség 1884. január 01-én kezdte meg működését, a VI. (székesfehérvári) csendőrkerület alárendeltségében. A kerület a Magyar Királyi Csendőrség országos kiépítésének harmadik ütemében,<sup>17</sup> az V. (pozsonyi) csendőrkerülettel együtt került megszervezésre.

A Magyar Királyi Csendőrség tevékenysége a pandúrsághoz képest sokkal pontosabban nyomon követhető, hiszen rendelkezésre állnak statisztikai kimutatások. Ezen kimutatások gyakorlatilag kivétel nélkül fellelhetők a vármegye alispáni iratai között, csendőrség címszó alatt. Külön érdekessége a dolognak, hogy az adatokat a vármegye előjáróságával nem a területén működő csendőri egység – szakasz, illetve szárny – közölte, hanem azt a kerületparancsnokságról küldték meg.

A vizsgált időszakot statisztikai szempontból két részre lehet bontani, melynek alapját a tevékenység dokumentálására szolgáló kimutatások változása képezi. Ezen időszakok: az 1884. január 1. és 1902. december 31. közötti időszak, valamint az 1903. január 1. utáni időszak. Az 1884. január 1. és 1902. december 31. közötti időszakban a statisztikai lapok hat részből tevődnek össze: feljelentés, letartóztatás, egyéb események és cselekmények, felszólított szolgálat, egyéb szolgálat és fertőző betegségekről szóló táblázatok.

A **feljelentés** és a **letartóztatás**, a személyes szabadságot korlátozó intézkedésként a rendszer elejére került, mely hangsúlyozta fontosságukat.

Az **egyéb események és cselekmények** részben kerültek kimutatásra, mint a működési területen bekövetkezett és a csendőrség tudomására jutott történések. A személyes szabadságot korlátozó intézkedésekhez hasonlóan erre a részre is jellemző a spontaneitás, mely a gyakorlatban azt jelenti, hogy nem került előre meghatározásra a nyomtatványon a jelentésre kötelezett események és cselekmények köre, hanem azokat a bekövetkezés függvényében mutatózták ki.

A **felszólított szolgálat** hét részből állt: letartóztatás, rabkísérés, postai fedezet, segélyszolgálat, fogoly őrzés, elővezetés és egyéb. Az **egyéb szolgálathoz** tartozónak tekintették: a vasúti ügyeletet; a vásár ügyeletet, a búcsú ügyeletet, a fürdő ügyeletet, a hajóállomás ügyeletet, a folyami átkelési ügyeletet és az éjjeli őrök ellenőrzését.

A **fertőző betegségek** tekintetében mind az emberrel, mind az állatokkal kapcsolatos betegségekkel is foglalkoztak.

Statisztikai jelentéseket havonta küldtek a vármegye vezetésének, amelyeket a közbiztonságot döntően befolyásoló körülmények magyarázatával is kiegészítették.

1903-tól a statisztikai adatszolgáltatás gyökeres változáson ment keresztül, mely mind külalakját, mind pedig a tartalmát is jelentősen megváltoztatta. A korabeli kézzel rajzolt táblázatot – bár nem azonnal, de – formanyomtatvány váltotta fel, melynek kitöltése a periódus elején még kézzel, a későbbiekben már írógéppel történt.

A statisztikai adatszolgáltatás tartalmában a változásokat a vétségekről és a kihágásokról szóló új törvények megjelenése idézte elő.<sup>18</sup>

A statisztikai adatlap két részre tagolódott: az esetek, illetve egyének részre. Az esetek tekintetében az előfordult és kiderített, míg az egyének vonatkozásában az elfogott (elővezetett), valamint a feljelentett kategóriákat különböztette meg.

A statisztikák közigazgatási szervekhez történő megküldésének intervalluma nem változott, azonban a szöveges kiegészítés elmaradt.

Ezen időszak statisztikai adatszolgáltatásáról már megállapítható az adott típusú delictumok<sup>19</sup> és kihágások felderítettsége, illetve – igaz, hogy csak darabszám és nem konkrét ügyszám szerint – az elkövetőkkel kapcsolatos csendőri tevékenység is. Az új adatszolgáltatás viszont már nem tartalmazta azon egyéb szolgálatokat, melyet a csendőrök prevencióként, illetve felszólításra az előzőeken túl még teljesítettek. A járványokkal kapcsolatos adatszolgáltatás is elmaradt.

Az adatszolgáltatás módosított tartalma nem tette lehetővé, hogy a két statisztikai jelentési formát teljességre törekvően összehasonlítsam.

A polgárok biztonságérzetét személyük és tulajdonuk védelme alapvetően determinálja. Ezen megállapítás nem csak napjainkra, hanem az egész emberi történelemre helytálló.

A kétfajta statisztikai rendszer azonban csak bizonyos pontokon fedte le egymást. A biztonságérzetet alapvetően meghatározó, a működési területre jellemző bűncselekményi típusok tekintetében azonban (lopás, rablás, tüzeset, gyújtogatás) az összehasonlítás elvégezhető.

A három preferált cselekmény elkövetése adta a teljes vizsgált időszak vonatkozásában a regisztrált bűncselekmények közel kétharmadát – 61,5 %-át –, mely 18 720 eset.

A legjellemzőbb közülük a lopás volt – 36,7 %, 11180 eset –, melyet a gyújtogatás követ 24 %-kal, 7304 esettel. Rablásra a 31 éves dekád alatt 236 esetben került sor, mely az esetek 0,8 %-a.

Fenti cselekmények aránya az első periódusban az esetszámok 88,6 %-át adta, addig a második dekádban ez 54,1 %-ra mérséklődött.<sup>20</sup> A periódusokra levetítve ugyan ezen mutatókat, átstrukturálódás állapítható meg.

Az esetszámokat – a kvázi előfordulási gyakoriságot – tekintve mindhárom típus vonatkozásában

számszaki növekedés tapasztalható, mivel a lopások 2900-ról 8280-ra, a rablások 28-ról 208-ra, a gyűjtogatások pedig 2875-ről 4429-re emelkedtek.

A jellemző bűncselekményeknek az összes bűncselekményhez viszonyított arányát vizsgálva a korábbi növekvő tendencia azonban már csak a rablások tekintetében helytálló, mivel csak ezen delictum esetében volt regisztrálható növekedés: 0,4 %-ról 0,9 %-ra. A lopások esetében 44,3 %-ról 34,7 %-ra, míg a gyűjtogatások tekintetében 43,9 %-ról 18,5 %-ra a csökkent az arány a második időszakban.

Napjainkban a rendőrség szakmai megítélése szempontjából kulcsfontosságú a **felderítési<sup>21</sup> és a nyomozási<sup>22</sup> eredményesség**.

A csendőrség tevékenységét vizsgálva ezen mutatók közül azonban a felderítési eredményesség mérésére sem az első, sem a második periódus statisztikai adatai nem alkalmasak, hiszen nincs megkülönböztetés ismert és ismeretlen elkövetők között.

A második periódus adatai viszont – tekintettel arra, hogy az előfordult és kiderített eseteket együtt tartalmazza – lehetővé teszik, hogy nyomozási eredményesség kimutatható legyen.

A preferált bűncselekményi kategóriákra levetítve:

- lopás: 88,77 % – a két szélső érték 77,5 és 107,8 %;
- rablás: 97,35 % – a két szélső érték 87,5 és 100 %,
- gyűjtogatás: 74,59 % – a két szélső érték 62,7 és 108,7 %.

A fenti adatok alapján megállapítható, hogy a Magyar Királyi Csendőrség dokumentáltan végezte tevékenységét a közrend és közbiztonság szolgálatában, az által elért eredmények mai szemmel nézve imponálók, bizonyítják a magyar vidék korabeli közbiztonsági állapotának minőségét.

Az események okai minden bizonnyal a nemzeti rendvédelmi tapasztalatok hasznosítása és a területnek a társ rendvédelmi szervezetekkel, illetve a közigazgatással megvalósított együttműködése lehet.<sup>23</sup>

#### Jegyzetek

<sup>1</sup> PARÁDI 1996

<sup>2</sup> PARÁDI 1986

<sup>3</sup> BERTA 2000

<sup>4</sup> CSAPÓ

<sup>5</sup> PARÁDI 1989

<sup>6</sup> BERTA 2002

<sup>7</sup> DOBAI

<sup>8</sup> „Méltóságos Fő Ispány Úr! A rablókat illetőleg tisztelettel jelentem, hogy mult hó 27-én a Mikei Veisz Izraelitától több vászon darabot, kevés pénzt – orát és gyűrűket raboltak – s onnét kutasi korcsmában mentek, honnét szinte száz fitra menő pénzt vittek el. – Három tsapat pandúr azonnal utánok eredett – de az Inkei erdőségnek tartva azok eltűntek, – merre nem tudni. A MM. Belügy Minister Úr által értesülvén arról, hogy Magyar ajku Katonáság nem adatik – azonnal Pétsről egyenlőre 200 vadászt kértem.” SML fi. 1868.96477. sz.

<sup>9</sup> PARÁDI 1992

<sup>10</sup> SML kj. 1871. február 6.50. sz.

<sup>11</sup> Loc. cit. 1873. május 3.150. sz. ; SML fi. 1876

<sup>12</sup> „... a kaposvári királyi törvényszék területén 1875ik év folyamán a közbiztonsági állapot nem csak kielégítő volt, de tekintve az előző éveket, jónak mondható, e mellett bizonyít azon körülmény is, hogy a központi fogház és börtönök létszáma csak 130–160 között változott (...) fordultak ugyan elő 1875-ik év folytán is nagy fontosságú büntettek, mint apa gyilkosság, – nő gyilkosság és rokon gyilkosság is, – ezek azonban kivételesen, s egyes családokban felmerült megrendítő elfajulások, az általános rend s közbiztonság veszélyeztetésének kór jelei ként nem tekinthetők.” SML fi. 1876. sz.

<sup>13</sup> 1881/III. tc.

<sup>14</sup> PARÁDI 1998

<sup>15</sup> SML fi. 1884.1102. sz.

<sup>16</sup> Loc. cit. 40. sz.

<sup>17</sup> PARÁDI 1999

<sup>18</sup> 1878/V. tc. ; 1879/XL. tc.

<sup>19</sup> Bűncselekmény (büntett, vétség)

<sup>20</sup> Véleményem szerint itt érhető tetten az első és a második időszakok közötti jelentős eltérés a regisztrált bűnesetek vonatkozásában, hiszen a második periódusban taxatív felsorolásra került az akkor hatályos Büntető törvénykönyv által szankcionált összes delictum, nem volt lehetőség az adatok „kozmetikázására”. A preferált cselekmények még jelentős számbeli növekedésük mellett is csak kicsit több mint a felét teszik ki az összes bekövetkezett bűncselekménynek, szemben a korábbi több mint kétharmados részesedéssel. Megállapítható tehát, hogy az első periódusban – hasonlóan az általam követett gondolkodásmenethez – e három kategóriát tekintették a legfontosabbnak, a többi cselekményt nem tartották fajsúlyosnak.

<sup>21</sup> A felderítési eredményesség: az ismeretlen elkövető ügyek számának viszonyítása az azokból felderített ügyekhez százalékos formában.

<sup>22</sup> A nyomozási eredményesség: az összes elrendelt nyomozás viszonyítása a felderített ügyekhez, függetlenül attól, hogy az elkövető az indításkor ismert volt, vagy ismeretlen, százalékos formában.

<sup>23</sup> PARÁDI 2000 ; PARÁDI 2005

A jegyzetekben alkalmazott rövidítések:

## MONOGRÁFIÁK:

- BERTA 2000 — BERTA Gyula: *Somogyország pandúrjainak története 1766-1884*. Marcali, 2000, Marcali Városi Helytörténeti Múzeum.
- BERTA 2002 — BERTA Gyula: *Betyárok, hóhérok, börtönök Somogyban* Kaposvár, 2002, Somogy Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet-Somogy Megyei Honismereti Egyesület.
- CSAPÓ — CSAPÓ Csaba: *A Magyar Királyi Csendőrség története 1881-1914*. Pécs, 1999, Pro Pannónia Kiadói Alapítvány. /Pannónia könyvek./
- PARÁDI 1996 — PARÁDI József et al. (szerk.): *A magyar rendvédelem története* Budapest, 1996<sup>2</sup>, Osiris

## TANULMÁNYOK

- DOBAI — DOBAI András: *Somogy vármegye politikai igazgatása az önkényuralom korában (1849 január – 1865 szeptember)*. Kaposvár, 1989, Somogy Megyei Nyomdaipari Vállalat. /Somogyi almanach 50-51./
- PARÁDI 1986 — PARÁDI József: A dualista Magyarország belügyi szervezetei. *Belügyi Szemle* XXXIV. évf. (1986) 4. sz. 45-50. p.
- PARÁDI 1989 — PARÁDI József: A polgári magyar állam első központosított közbiztonsági szervezete a Magyar Királyi Csendőrség. *Belügyi Szemle*, XXXVII. évf. (1989) 2. sz. 35-40. p.
- PARÁDI 1992 — PARÁDI József: A dualizmus közrendvédelmi szerveinek jellemzői és tevékenységük tapasztalatai *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis)*, II. évf. (1992) 3. sz. 21-28.p. A tanulmány korábbi változata 1991. november 19-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „*Tradíció és korszerűség*” című III. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI 1998 — PARÁDI József: A Magyar Királyi Csendőrség megalakulása és működése (1881-1918). *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis)*, VII. évf. (1997) 8. sz. 78-83.p. A tanulmány korábbi változata 1996. október 29-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*A napóleoni közbiztonsági örökség útja Párizstól – Itálián és Ausztrián keresztül – Budapestig*” című VIII. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI 1999 — PARÁDI József: A Magyar Királyság rendvédelme. 1867-1919. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis)*, IX. évf. (1999) 10. sz. 98-147.p. A tanulmány korábbi változata 1998. szeptember 22-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*A nyugati rendvédelem hatása a XIX-XX. századi magyar rendvédelemre*” című X. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI 2000 — PARÁDI József: A rendvédelem, közigazgatás és a véderő kapcsolata a kiegyezéstől a második világháborúig. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis)*, X. évf. (2000) 12. sz. 79-87.p. A tanulmány korábbi változata 1999. október 6-án Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*A közigazgatás, a véderő és a rendvédelem kapcsolatának változásai a polgári magyar állam időszakában*” című XII. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI 2005 — PARÁDI József: A magyarországi rendvédelem fejlődési tendenciái 1867-1950. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis)*, XI. évf. (2005) 13.sz. 84-96. p. A tanulmány korábbi változata 1998. februárjában Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság Csendőrség-történeti Szakosztálya által szervezett tudományos rendezvénysorozat I. szimpozionján. A publikált tanulmány az előadás javított bővített és átdolgozott változata.

## LEVÉLTÁRI GYŰJTEMÉNYEK

- SML fi. — Somogy megyei Levéltár főispáni iratok
- SML kj. — Somogy megyei Levéltár közgyűlési jegyzőkönyvek

## JOGSZABÁLYOK

- 1878/V. tc. — 1878/V. tc. a magyar büntető törvénykönyv, a büntetésekről és a vétségekről.
- 1879/XL. tc. — 1879/XL. tc. a magyar büntető törvénykönyv, a kihágásokról
- 1881/III. tc. — 1881/III. tc. a közbiztonsági szolgálat szervezéséről